Գետակին վազքն աւելի
  տրտմահնչիւն է այնքան.
Կամ թէ հոգի՞ն է մարդուն
  որ իր ցաւէն հողմավար՝
Առանձնութեան մէջ սուզուած՝
  կը գտնէ չար ամէն բան »:

(Յայգախոհ ազոլական):

Տիեզերական տագնապն է, այն՝ որ տանջած է ոչ միայն Արամայիսը, այլ բոլոր բանաստեղծները. գիտնալ ու գիտնալ միշտ թէ ինչո՞ւ արցունքը լոյսէ աչքերը կը մթագնէ, թէ ինչո՞ւ շիրիմները իրենց տխուր ստուերը կը տարածեն մեր դաշտերուն մէջ, թէ ինչո՞ւ յանկարծական փլուզում մը կը յաջորդէ փայփայուած գաղափարականին և կամ ինչո՞ւ կոտտանքը ահաւոր ցաւին՝ որ հոգիներու մէջ կը ներմուծէ տխրութեան թոյնը, թէ ինչո՞ւ սիրտը մարդուն հառաչանքի փոթորկումներ կը կրէ, և թէ ինչո՞ւ պէտք է հիւծի մարդը, որ ուրիշ բան չէ՝ բայց եթէ աքսորուած մը երկնի լուսեղ վայրերէն:

Այս կէտը կը տանի զիս մատնանշելու Արամայիսի մէջ խորհրդածող բանաստեղծի մը գոյութիւնը. ան նկարագրելէ աւելի կը միտի ընդլայնել իր նիւթը ու խորանալ՝ աւելի զգալու համար զայն: Կը սիրեմ այս տեսակէտով իր Երեկոյեան քերթուած-ը, որ իր ծրագրի սահմանին մէջ զուսպ մնացած, արուեստով կատարեալ ու յղացումով բնական՝ գրական գեղեցկութիւն մ'է: Ես հիացմունքով կարդացի այդ քերթուածը, ինչպէս կարդացած եմ Լամարթինի Լճակը. երկու քերթուածներուն ալ պարագաները նոյն են երկու տարբեր ժամանակներու մէջ ապրող ու զգացող բանաստեղծներու մէջ, երկուքն ալ՝ արդիւնք հոգեկան նման տպաւորութեան մը, բնութեան ու սիրոյ խանդավառ ոգեւորութեան մը վերյիշումին: Հոս Արամայիս՝ զգացումը և խորհրդածութիւնը կը զուգէ ներդաշնակօրէն: Սակայն ոչ միշտ. Պիրենեան ձիւներուն տակ երկար քերթուածը, աշխատուած ու լայնաշունչ պատմուած մը նման զգայնութիւններու, կը զգացնէ ընդհակառակն ծրագրի մը, նպատակի մը պակասը. հոս երեւակայութիւնը կը թեւածէ անսանձ՝ այլազան նիւթերու շուրջ: Նմանապէս Վենետիկոյ մէջ-ը թափառում մ'է գաղափարէ գաղափար, մանաւանդ առաջին մասը քերթուածին, որ ցամաքային վայրերու և բնութեան յատուկ վերյիշումներով, յաղթամարմին ժայռերու, մարգագետիններու, ժայռերու տակէն վազող առուակներու, բարտիներու, որոնց կը հպի երեւակայութեամբ, Վենետիկէն դուրս կը հանեն զինքը: Յետոյ հոգեյուզում, պատկեր, յիշատակ ամէն կողմէ կը խուժեն իր վրայ: Վենետիկը կայ քերթուածին մէջ, բայց կլանուած է տեղատարափ յուզումի ալիքներուն տակ: Հակառակ կրկնակի ընթերցումներուս՝ ծրագրի մը բարիքը չգտայ հոն, ինչպէս գտած էի Երեկոյեան քերթուածին մէջ: Այս թերին առաջ կու գայ նիւթը լայնօրէն ընդլայնելու իր ձկտումէն: Գիւրին չէ ի հարկէ ներշնչումը չափերու տակ առնել, բայց ատիկա անհրաժեշտ պայմանն է՝ արուեստի գործի մը համար, որ միայն ըլլալու սահմանուած է: Այս տարտղնուած արտայայտութեան մէջ ալ Արամայիս ունի միշտ պատկերաւոր գեղեցիկ տողեր, արդիւնք մտածումի և զգացման:

Արամայիս հոգեղէայրն է մանաւանդ Վարուժանին իր լեզուով, իր հարուստ, հնչուն և ներդաշնակ հայերէնով: Ոչ միայն լեզուական, այլ նաեւ զգացական եղբայրութիւն մ'ալ կայ. կարդացէք իր Հայրենական դաշտերէն-ը, որ ձեզի պիտի յիշեցնէ Կարմիր հողը Վարուժանին. կարդացէք Հոգւոյ աղաղակ-ը (1930-ին գրուած. մին անոնցմէ որ բացառաբար կը կրեն ստորեւ գրութեան թուականը), ուր Վարուժանեան շեշտը աւելի կը զգացուի արտայայտութեան պիրկ, ու տաղաչափութեան հզօր ու հնչուն ամանակովը:

Հ. Մ. Ճ.

ՌԻԷՆ. – « Որբերը » (վէպ). Պուէնոս Այրէս, տպ. Արմենիա, 1940, 8° մեծ, էջ 342: Գին՝ 4 փեսօ, կամ մէկ տոլար:

Արեւելահայոց լեզուով մաքուր թուղթի վրայ կատարուած յստակ տպագրութիւն մըն է:

Գիրքը երկու մասերէ կը բաղկանայ: Առաջին մասը 11 գլուխ ունի, իսկ երկրորդը 9: Կը պակսի նիւթերու ցանկը: Նմանապէս անվերնագիր են գլուխները. իսկ անոնց ստորաբաժանումները եռաստղով ցոյց կը տրուին:

Հայ գիւղացի մանուկի մը կենսագրութիւնն է, որ կը ծնի Վանի Արճակ գիւղը, երբ տակաւին հայ գիւղացին իսլամ ցեղերու պարբերական կողոպուտներուն ենթարկուած էր և ոչ միայն ընդվզելու փորձ մ'իսկ կատարելու անպատրաստ, այլ նոյնիսկ վիզը կ'երկարէր անոնց « եաթաղանին » ոչխարի մը պէս:

Մանուկին վարքը պարզապէս խորք մըն է, որու վրայ հեղինակը կը բեմադրէ հայ գիւղը իր նահապետական և ստրուկ կարգուսարքով: Երբ կը պատմէ այդ մանուկին կեանքը Վանի ամերիկեան որբանոցին մէջ, կը զգանք իր դիտումը ցոյց տալու՝ թէ աշխարհէ խնամքով մեկուսացուած չրջապատներն անգամ, նոր գաղափարներու մուտքը չեն կրնար խափանել: Գիրքին վերջին պարբերութիւնը յստակօրէն կը մատնանշէ հեղինակին առաջնորդ գաղափարը. « Մենք պատրաստուում էինք մեծ գոյամարտի թէ գիւղում և թէ քաղաքում » (էջ 342):

Հայ գիւղի անապահովութիւնը իր անհատական և հաւաքական ապրումներու մէջ շուտ թէ ուշ, հակազդելու պիտի հրաւիրէր անիրաւուողները: Մեր մանուկին հօր հերոսական՝ թէեւ անյաջող պայքարը եօթը քիւրտերու դէմ, անոր կեանքի ու մահուան զօտեմարտը ոստիկանի մը հետ Ջարդի պահուն և նման անգիտակից պոռթկումներ՝ հեռաւոր կարապետներն են կազմակերպուած դիմադրութեան մը: Մինաս պատանիին զօտեմարտը քիւրտ երիտասարդին հետ, ինքնագիտակցութեան ճամբան բռնած գիւղը կը նշէ:

Ո՞վ պիտի ըլլար այս զարթօնքին առաջնորդը: Հ. Յ. Դ.-ն, – ըստ հեղինակին, – որ իր զաղտնի կազմակերպութիւններու ցանցով գիտէր գիւղերու և քաղաքներու դաստիարակութեան ղեկը ձեռք առնել և թափանցել նոյնիսկ բողոքական որբանոցներու պէս աշխարհամերժ շրջապատներէն ներս: Հ. Յ. Դ.-ն, որ գիտէր առաջին սիրով հրդեհուած երիտասարդ սրտերն անգամ համոզել, ազգի սրբազան շահերուն համար զոհաբերելու նոյնիսկ այդ սէրը: Հ. Յ. Դ.-ն, որ քաղաքացին ու գիւղացին, ուսեալն ու անուսը, ու ամէն տարիքի երկսեռ հայութիւնը մէկ ուղղութեամբ լարած, հակառակ վախկոտներու վոհմակին ընդդիմութեան, ազգային վերելքի ճամբէն կը տանի:

Ահա այս գաղափարներուն հանդիպեցայ « Որբերը » կարդալով:

Գրագէտը եթէ նկատենք իր քով՝ ամէնէն ակնբախ է նկարիչի իր աչքով, որ երբեմն թէպէտեւ անմշակ՝ բայց ճշգօրէն կը վերապրեցնէ դէպք մը, դէմք մը կամ միջավայր մը: Կարելի է ըսել թէ գլուխ մը չունի ուր հոգեբանական վիճակները պատկերացնող յաջող էջ մը չունենայ: Զգացումի ջերմութիւնը նուազ է: Բացառութիւններ կան. օրինակի համար վէպի դիւցազին մօրը փախուստը դէպի Վան՝ սարսափներու մէջէն՝ երեք փոքրիկներովը, կարելի չէ առանց յուզուելու կարդալ:

Հեղինակը կը սիրէ նաեւ հակադրութիւնը, գլխաւորապէս պատանեկան սրտին հոգեբանական վիճակներունը, որ մէկ ակնթարթէ միւսը՝ ինքնավստահութենէ կ'իյնայ դէպի յուսալքում կամ մէկ գաղափարականէն միւսը կ'անցնի: Եթէ մեծ է հեղինակին կարողութիւնը այդ հոգեբանական վիճակները աչքէ չփախցնելու, հաւասար չէ անշուշտ իր ձիրքը ամէն անգամ յաջող և գոհացուցիչ կերպով արտայայտելու մէջ:

Ոճը ընդհանրապէս խնամուած է, թէեւ փոքրիկ անճշդութիւններ չեն պակսիր: Գուցէ հեղինակին պակսած է հարկաւոր ժամանակը վրայէն խնամքով անցնելու: Օրինակներ. « Տէրտէրն ու Տիրացուն երբեմն բարձր ու աններդաշնակ կը պոռային... », (էջ 63): « Տխուր է գերեզմանատունը... » (էջ 62). անտարակոյս նման գիտողութիւններ երկու կամ երեք տարեկան մանուկի յարմար չեն: « Նրա եղբայրական սիրոյն և գուրգուրանքին արժանանալու համար ես դեռ տարիներ պիտի սպասէի » (էջ 8): Անհետ կորսուած եղբօր մը գուրգուրանքին ի՞նչպէս կը սպասուի: Հոգեբանական տեսակէտով անճիշտ է երբ կ'ըսէ « Մարտին (մեր վէպին դիւցազը) միշտ կրօնասէր մեծցած և չափաւոր ուսումի տէր, տգէտ ՇՐՋԻԿ-ի մը մէկ գիշերային ճառով իսկոյն անաստուած կը դառնայ »: Շատ աւելի ճիշտ է ընդհակառակն երբ կը նկարագրէ միեւնոյն պատանիին ներքին պայքարը, հայրենիքի և անձնական սիրոյն երկընտրանքի պահուն:

Գիտել կու տանք դեռ, որ սփիւռքի հայութեան համար գրուած գիրքերուն մէջ նուազ թուրքերէն բառերու կիրարկումը, կամ գէթ անոնց քով փակագիծի մէջ հայերէնը, աւելի օգտակար պիտի դատէինք: Նոյնպէս համառօտ ցանկ մը, ինչպէս նաեւ գլուխներու բաժանում մը միշտ իրենց որոշ օգտակարութիւնն ունին, որպէսզի մէկ շունչով չկարդացողները, – որոնք հաւանաբար մեծամասնութիւնը կը

© National Library of Armenia

կազմէն, – դիւրաւ և լաւագոյն կարենան հետեւիլ դէպքերու յառաջխաղացութեան։

Կը ստիպուինք, սակայն, գիրքիս ընթերցողները զգուշացնել անոր կրօնական թիւր ըմբռնումներէն, որոնք քանի մը տասնեակ տարիներէ ի վեր որոշ շրջանակներու բնաբաններն են կարծես։ Առնենք հատ մը. «Հետու մեզանից նաեւ քրիստոնէութիւնը, ստուածապաշտութիւնը, որ կործանեց, քանդեց, Հայն ու Հայաստանը և մեզ հասցրեց այս օրերին» (էջ 281)։ Բայց միթէ այդ հայը «քանդող», «հէքեաթներ, առասպելներ» պատմող քրիստոնէութիւնը չէ՞ որ փրկեց իսլամական ծովին մէջ ինկած հայութեան գոյութիւնը։

Ուրիշ տեղ կ'ըսէ. «Ներդաշնակությունը դաստիարակության և կրթության դառնում է մեր նպատակը։ Այս գծի մեջ են ընկնում նաև վանքերի և մենաստանների դպրոցները։ Այս հիմնարկություններից, հակառակ հայ եկեղեցու հնամենի սովորության, այսուհետև դուրս պիտի չգան աբեղաներ, քահանաներ ու վարդապետներ, այլ մարդիկ, որոնք իրենց շունչը պիտի ձգեն յեղափոխության գանձարկղը» (էջ 311)։ (Ընդգծումները մեզմէ)։

Եթէ հայը այսօր քաղաքակիրթ աշխարհի դիմաց կրնայ պարծիլ իր պատմութեամբ, կը պարտի զայն իր վանքերուն գրական ու գեղարուեստական նուաճումներուն։ Հայ վանքերը երկար դարեր եղած են միակ իսկական կեդրոնները հայ մշակոյթին։ Անոնց ուսումնական անկումը ճշմարիտ քրիստոնէական հոգիին նուազելէն է և ոչ թէ այդ կրօնքին խեղճութեան հետեւանք մը։ Բանանք Աւետարանները, պիտի տեսնենք որ Քրիստոս իր նախընտրութիւնները իր ազգին տուած է։ Վերլուծենք Ս. Պօղոսի վարքը, որ հեթանոսներու առաքեալ կոչուած է, պիտի տեսնենք որ միշտ մնացած է նախ և առաջ հրեայ, նոյնիսկ երբ իր ազգէն կը հալածուէր։ Մեր Ս. Հայրերու օրինակն ալ ցոյց կու տայ, թէ քրիստոնէութիւնը չէ տկարացուցած անոնց մէջ հայը. նոյնիսկ եթէ Ս. Ներսէս Լամբրոնացին առնենք, որ կ'ուզէր եւրոպական զարգացումը իւրացնել, բայց երբեք հայութիւնը ուրանալ։ Ուստի հետեւցնել թէ քրիստոնէութիւնը քանդած ըլլայ հայութիւնը, բացէ ի բաց անհեթեթութիւն մը հաստատել է։

Կը մաղթենք որ պարոն Ռէն, դեռ շատ գիրքեր արտադրէ, ուր իր մտքին կորովը դեռ աւելի փայլի, սրբագրելով սակայն անճշտութիւններէ և զուարթ ջիղ մը մտցնելով՝ որպէսզի աւելի հրապուրիչ և զանազանեալ ըլլան։ Կը մաղթենք իրեն աւելի մօտէն քննել քրիստոնէութիւնը, որպէսզի ըմբռնէ թէ հայ վանքերը պէտք է դառնան իրենց ծաղկեալ վիճակին և արտադրեն շատ ճշմարիտ հայ աբեղաներ, իսկական հայ վարդապետներ, որոնք հայ կուսակցութեան անհրաժեշտ լրացուցիչ տարրերն են։ Եթէ մօտէն հետեւի չի կրնար ուրանալ՝ որ միայն ճշմարիտ քահանան կարող է տարբեր քաղաքական ուղղութիւններու հետեւող հարազատ եղբայրները համոզել, յարգելու իրարու գաղափարական ազատութիւնը և մնալ լաւ եղբայրներ։

Հ. ՅՈՒՍԻԿ ՊՈՒՇԼԻԿԵԱՆ

ՀՍՍՌ-Арм ССР ... им. А. Мясникяна

ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՑԱԾ ԵՆՔ

ԱԶԱՏԵԱՆ ԹՈՐՈՍ. – Լիբանանեան յուշեր. Իսթանպուլ, 1949, էջ 224։

ԱԻԵՏԻՍԵԱՆ ԵԻՓԻՄԷ (Անայիս). – Յուշերս. Փարիզ, 1949, էջ 349։

ԳԱՌՆԻԿ Թ. – Հայ մտքին թափօրը. Փարիզ, 1949, էջ 85 + Ե։

ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ ՅԱԿՈԲ. – Ահա քեզի Ամերիկան (Ա. Հատոր). Պոսթոն, 1949, էջ 576։

ԹԱԳԷՈՍԵԱՆ ՅՈՎՍԷՓ. – Քրիստափոր Միքայէլեան. Թեհրան, 1949, էջ 56։

ԹԵՐԶԵԱՆ ՄԵՍՐՈՊ վրդ. – Զմմառու Հայ վանքը. Պէյրութ, 1949, էջ 127 + ԻԳ։

ԹՈՒՐԻԿԵԱՆ Գ. – Եփրատեան Հայաստան. – Քղի եւ շրջ. գաւառները (Ա. Հատոր). Փարիզ, 1947, էջ 334։

ԻՇԽԱՆ Մ. – Կեանք ու երազ. Պէյրութ, 1949, էջ 87։

ԾՈՅԻԿԵԱՆ Ս. Մ. – Հայուն սիրտը (վէպ). Նիւ Եորք, 1949, էջ 214։

ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ ՍԻՈՆ եպսկ. – Լուսաշող դէմքեր – Կեանք եւ խորհուրդ. Պոսթոն, 1949, էջ 163։

ՆԱԶԼԵԱՆ ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Արքեպսկ. – Քահանայական շնորհքը արծարծելու պարտականութիւն եւ միջոցներ. Պէյրութ, 1949, էջ 420 (20 օրինակ)։

ՇԱՀԱՆ. – Գիրք մատուցման եւ հատուցման. Պոսթոն, 1949, էջ 160։

ՍԱՍՈՒՆԻ Կ. – Գրական գոհարներ. Պէյրութ, 1949, էջ 523։

ՍԻՄՈՆԵԱՆ ԼԵՒՈՆ Ա. – Զմայլանք եւ երգ երգոց. Պէյրութ, 1949, էջ 96։

ՎԱՀԷ ՎԱՀԵԱՆ. – Արեւ – Անձրեւ. Պէյրութ, 1933, էջ 94։

— Ոսկի կամուրջ. Պէյրութ, 1946, էջ 132։

ՎՐԱՑԵԱՆ ՍԻՄՈՆ. – Հայաստանը բոլշեւիկեան մուրճի եւ թրքական սալի միջեւ. Պոսթոն, 1941, էջ 272։

— Հայրենիք Տարեգիրք – Տօնացոյց. 1943, 1948. Պոսթոն։

ՓԱԼԱԳԱՇԵԱՆ ՅՈՎՆԱՆ Գ. – Ջեղծումապատում. Իսթանպուլ, 1950, էջ 48։

ՕՀԱՆԵԱՆ ԱՆԴՐԷ Տ. – Անցած օրերի շղթան. Թեհրան, 1949, էջ 293։

***

ԱՐՇԱԿ ՖԷԹՎԱՃԵԱՆ Նկարիչ-Բանաստեղծ – Հրտ. Արշ. Ֆէթ.-ի Յոբել. Կեդր. Յանձնախումբի. Նիւ Եորք, 1949, էջ 44։

ԴԻՒԱՆ Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ. Հտ. Ա եւ Բ. – Հրտ. Հ. Յ. Դ. Ամեր. Կեդր. Կոմիտէի. Պոսթոն, 1934, էջ 395. 1938, էջ 464։

ՀԱՅ ԵՐԻՏ. ՄՇԱԿՈՒԹ. ՄԻՈՒԹԻՒՆ, 1944–1949. – Թեհրան, 1949։

ՄԵՐ ԱՆՆՄԱՆ ՏՂԱՔԸ... Մատենաշար «Յուսաբեր» Թ. 45. Գահիրէ, 1950, էջ 17։

ՕՐԱՑՈՅՑ 1950 թուականին Քրիստոսի. Երուսաղէմ, 1950, էջ 224։

ՕՐԱՑՈՅՑ «ԳՈՅԱՄԱՐՏ» 1950. – Հրտ. Մարսէյլի Հ. Յ. Դ. «Նոր Սերունդ»ի։

ՕՐԱՑՈՅՑ «ԵՐԿԻՐ» 1950. – Հրտ. Առաքել Բաբլոյեան. Թեհրան։

ՕՐԱՑՈՅՑ «ԷՐՕՍ» 1950. – Հրտ. Ն. Ստեփանեան եւ Ս. Յովհաննիսեան, Թեհրան։

ՕՐԱՑՈՅՑ «ՆԱԻԱՍԱՐԴ» 1950. – Հրտ. «Յուսաբեր»ի. Գահիրէ։

ՕՐԱՑՈՅՑ ԳԱՇՄԱՆԵԱՆ 1950. – Նիւ Եորք։

Morgan Jacques (de). – The history of the armenian People (tr. by Ernest F. Barry) Boston, 1949, pg. 430.

Mécérian J., S. I. – Bulletin Arménologique (Mélanges de l'Univ. S. Joseph, Beyrouth. T. XXVII, Fasc. 10). Beyrouth, 1949, pg. 181–311.

Salmaslian Armenag. – La clause de la Nation la plus favorisée. Paris, 1921, pg. 141.

Vratzian Simon. – Rosdom. Boston, 1950, pg. 52.

Armenian youth Federation of America. Boston. 1949, pg. 66.

Virginie Mamoulian. – 1949.

ԼՈՅՍ ՏԵՍԱՆ

Զուից. Ֆր.

1. ՍՐԲԱԿԵԱՑ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐ. – Շմիթմայր. *Փունջ մը կենսագրութիւններ* . . . 0·75
2. ՊԱՏԱՆԵԿԱՆ ՀՈԳԻ ՄԸ. – Էրնէսթ Տրուէն. – *Ընտանեկան վաւերագիրներէ հանուած պատմութիւն* . . . . 0·50
3. ՄԱՔՈՒՐ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴՈՒԹԻՒՆ. – Թօթ Թիհամէր. – *Մտերիմ խրատներ պատանիներու* . . . . 1·—
4. ԱՍՏՈՒԱԾԱՅԻՆ ԲԱՐԵԿԱՄԸ. – Յ. Շրիվէր. – *Մտածութիւններ հոգեւոր առանձնութեան* . . . . 1·50

ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԵՆ

ԱԻԵՏԱՐԱՆ. – Աշխարհաբար (*պատկերազարդ*)

ԼՈՒՍԱՆՈՐՈԳՆ ՄԽԻԹԱՐ

ՄԽԻԹԱՐ ԱԲԲԱՀԱՅՐ ՄԱՆՈՒԿՆԵՐՈՒ ՕՐԻՆԱԿ

ԵԻՍԵԲԻՈՍԻ ԵՄԵՍԱՑԻՈՅ ՄԵԿՆՈՒԹԻՒՆ Ս. ԳՐՈՑ

ՏԷՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ՈՒԼՈՒՀՈՃԵԱՆ՝ տարուան մը «Բազմավէպ» *կը նուիրեն ՏԷՐ ԵՒ ՏԻԿԻՆ ԳԱՆՁԱՊԵՏԵԱՆԻ, Պաղտատ։*

© National Library of Armenia